

УДК 368(045)

Ю.В Серік

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОТИРІЧЧЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО СТРАХОВОГО РИНКУ

У статті розглянуті основні тенденції функціонування національного страхового ринку. Ця тематика є актуальною на сьогодні, так як розвиток вітчизняного ринку страхування є важливою і невід'ємною частиною ринкової економіки. Важливо проводити дослідження його положення, напрямки його єдиного розвитку для того, щоб визначати основні проблеми та формувати ключові шляхи єдиного розвитку. Система розвитку світового страхового ринку послуг безпосереднім чином впливає на стан українського ринку страхування.

The article defines the main tendencies of the functioning of the national insurance market. This topic is relevant today, as the development of the domestic insurance market is an important and integral part of the market economy. It is important to study its position, directions for its single development in order to identify the main problems and form key paths of a single development. The system of development of the world insurance market directly affects the state of the Ukrainian insurance market.

Ключові слова: страховий ринок, види страхування, методи страхування, організація страхової діяльності, страхові організації.

Key words: insurance market, types of insurance, methods of insurance, organization of insurance activity, insurance organizations.

Актуальність теми дослідження. Вітчизняний страховий ринок розвивається внаслідок переважно безсистемного розвитку економіки, незавершеності законодавчого регулювання діяльності фінансових інститутів та ринків. Страхування як сектор національної економіки, суттєво впливає на соціально-економічну стабільність суспільства, входить до кола проблем, безпосередньо пов'язаних з питаннями фінансової безпеки країни. Усі складові економіки і життєдіяльності людини пов'язані із страхуванням. У свою чергу, розвиток страхового ринку є похідною соціально-економічного розвитку країни. Зацікавленість держави в розвитку страхування зумовлюється тим, що завдяки йому уможливаються: підвищення соціального захисту населення і господарюючих суб'єктів; зменшення навантаження на Державний бюджет у частині відшкодування непередбачуваних збитків природно-техногенного характеру; вирішення окремих проблем соціального забезпечення завдяки перенесенню державних соціальних виплат з коштів бюджету на страхові виплати. Розв'язання багатьох проблем, що стоять перед українською економікою, залежить і від того, наскільки ефективно функціонує страховий ринок.

Аналіз досліджень та публікацій. Основні проблеми формування та розвитку страхового ринку в умовах ринкової економіки висвітлили в своїх працях такі вчені як: Л.М. Алексеєнко, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, О.О. Гаманкова, А.А. Гвозденко, О.В. Мухіна, С.С. Осадець, Л.А. Орланюк-Малицька, Н.В. Приказюк, Т.А. Ротова, К.Є. Турбіна, В.М. Фурман, В.В. Шахов, Дж. Гелбрейт, К. Маркс, Пітер С. Роуз, П. Самуельсон, та інші.

Аналіз існуючих публікацій показав, що огляд теми розвитку страхового ринку має більше теоретичний характер або форму інформаційних оглядів про стан страхового ринку. Не знайшла належного відображення і тема впливу фінансової кризи на страховий ринок України. Практично поза увагою залишаються такі актуальні питання як: особливості інституційної структури страхового ринку; оптимізація інвестиційної діяльності страхових компаній; перспективні напрями вдосконалення державного регулювання страхової діяльності. В умовах розвитку страхового ринку та глобалізаційних процесів страхова індустрія потребує постійних коректив відносно державного регулювання.

Незважаючи на наявність наукових праць, присвячених проблемам формування та розвитку страхового ринку в Україні, подальшого дослідження потребують тенденції його формування, проблеми та перспективи розвитку.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні формування тенденцій та протиріч розвитку національного страхового ринку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток вітчизняного страхування залежить від цілої групи специфічних особливостей, на які вказують фахівці, а саме:

- страхування належить до фінансових інститутів національної економіки, що найдинамічніше розвиваються;
- під впливом розвитку ринкових відносин змінюється характер страхової діяльності, що проявляється в появі нових і розвитку різних видів страхування, трансформації форм і методів організації страхової справи, збільшенні кількості стабільно функціонуючих страхових компаній;
- існує тенденція до прискореного процесу самоорганізації вітчизняного страхового бізнесу [1].

До 1988 року в Україні, як і в республіках СРСР, існувала монополія двох державних страхових компаній: Держстраху та Індержстраху, діяльність яких носила державно-регульований характер, що передбачав значні надходження від страхових платежів до бюджету та виділення з бюджету, у випадку необхідності, коштів на виплату страхових відшкодувань. Функції страховика на території нинішньої України в той час виконувала система Укрдержстраху, в якій працювало майже 14 тисяч спеціалістів та 29 тисяч позаштатних страхових агентів.

Початок демонополізації страхової справи в колишньому СРСР поклав Закон «Про кооперацію», прийнятий Верховною Радою СРСР 26 травня 1988 року. Цим законом встановлювалось, що кооперативи можуть страхувати своє майно та майнові інтереси в органах державного страхування, а також створювати кооперативні страхові установи, визначати умови, порядок та види страхування.

Більш значну роль в процесі створення недержавних страхових організацій відіграли: затверджене 19 червня 1990 р. Радою Міністрів СРСР Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю та Постанова «Про заходи щодо демонополізації народного господарства», затверджена 16 серпня 1990 р. Дані нормативні акти прямо дозволяли займатися страховою діяльністю і конкурувати між собою державним, акціонерним, взаємним та кооперативним товариствам. Демонополізація відбувалась і в системі Держстраху. Вона стверджувалась, перш за все, в наданні страховим організаціям республік права проводити регіональні види майнового та особистого страхування, які не є єдиними по країні. Починаючи з 1991

року, після припинення існування СРСР, Україна стала самостійно вирішувати всі питання стосовно організації страхової діяльності [2].

У перші роки формування в Україні страхового ринку відбулось різке зростання кількості страхових компаній: у 1991 р. їх налічувалося близько 28, в 1992 — вже 171, в 1993 — 455, в 1994 — 616, в 1995 році — 655 [3].

Інтенсивний ріст числа страхових організацій відбувався за рахунок створення:

- дочірніх компаній російських страхових організацій, де процес формування комерційного страхового ринку почався раніше (1990-1991 рр.);
- комерційних страхових компаній працівниками відділень Укрдержстраху;
- страхових компаній при різноманітних міністерствах і відомствах (1990—1992 рр.);
- страхових компаній при великих промислово-фінансових структурах;
- страхових компаній через дію інших чинників і суб'єктів: підприємницької ініціативи, зарубіжних інвесторів, суспільних організацій.

Проте наявність значного числа новоутворених страхових організацій ще не означала створення повноцінного страхового ринку.

Першим кроком у формуванні цивілізованого ринку страхування став Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування». Декрет припинив існування Державної комерційної страхової організації, а на її базі була створена НАСК «Оранта», головним акціонером якої залишалася держава. Декрет фактично заборонив державі вживати заходи щодо регулювання діяльності страхувальників. В результаті кількість страхувальників на страховому ринку України виросла до 700, причому більшість з них будувала свою діяльність за принципом «фінансових пірамід» або за рахунок інфляційних процесів. Незабаром ціла низка страхових компаній опинилася на межі банкрутства, в основному, через невеликий статутний фонд і незначні страхові резерви.

Слід зазначити, що основними вхідними бар'єрами до страхового ринку є ліцензування і нормативи щодо статутного капіталу. Зважаючи на невисоку вартість ліцензій і невисокі вимоги регуляторних органів до страховиків, ліцензування виконує вторинну роль при формуванні вхідних бар'єрів. Основним стримуючим чинником на сьогодні тут все ж є нормативи власного капіталу для страхових компаній.

Але, з прийняттям вказаного декрету, страховий ринок України отримав такі реальний поштовх до подальшого становлення і розвитку. За 1993-1995 рр. було видано 1175 ліцензій на здійснення страхової діяльності, з яких 149 — по страхуванню життя, 836 — по майновому страхуванню, 330 — по страхуванню відповідальності, 97 — по обов'язкових видах страхування. Таким чином, майнове страхування з самого зародження страхового ринку України стало пріоритетним напрямом для вітчизняних страхувальників.

Організація страхової діяльності в Україні в даний період зіткнулася з цілим рядом труднощів, основними з яких були відсутність:

- методологічної бази страхування, в т.ч. законодавчого визначення таких понять, як страхова сума, страховий платіж, тарифна ставка, нетто-ставка тощо;
- єдиної методологічної бази у сфері економіки страхування і невизначеність таких понять, як собівартість страхової послуги, дохід або прибуток страховика,

джерела формування прибутку страховика (як наслідок — грубі перекоси в оподаткуванні страхової діяльності);

- загальновизнаної методологічної бази бухгалтерського обліку у страхових компаніях;

- вітчизняної літератури по страховому праву і теорії страхування, економіці і бухгалтерському обліку в страхуванні;

- теоретично підготовлених і кваліфікованих кадрів.

Ще однією значною подією на страховому ринку України стало прийняття в 1996 році Закону України «Про страхування». Чинності набули нові нормативи по формуванню статутного фонду, по ліквідності, платоспроможності, резервам страхувальників. Принциповими були такі норми:

- мінімальний розмір статутного фонду страхової компанії — 100 тис. ЕКЮ, а для страхових компаній, створених з участю іноземних осіб, — 500 тис. ЕКЮ;

- введення маржі платоспроможності на рівні 25-30 % від суми премій і виплат за звітний період;

- розмежування ліцензування страхування життя і страхування ризиків;

- введення поняття «технічних» і «математичних» резервів і вимог щодо відповідності цим резервам зобов'язань страхових компаній;

- встановлення «заробленої» премії, в основу якої було покладено метод «однієї четвертої» від одержаних премій;

- надання права наглядовим органам проводити санацію, ліквідацію і реорганізацію страхових компаній;

- посилення вимог до ліцензування;

- збільшення частки можливої участі іноземних страхувальників з 20 до 50 %; заборона використання коштів страхових резервів і ресурсів, одержаних в кредит і під заставу, а також нематеріальних активів для формування статутного фонду тощо.

Природно, це привело до значних змін в структурі страхового ринку і страхових компаній в процесах їх формування і розвитку.

Починаючи з 1996 року, істотно посилилися вимоги Укрстрахнагляду до платоспроможності, ліквідності, резервування, структури активів, інвестиційної політики страхових компаній. З цього року страховики повинні були по кожному виду страхування розробляти правила страхування і затверджувати їх в контрольному органі.

У 1997 році була проведена перереєстрація страховиків. За підсумками перереєстрації були анульовані ліцензії у 325 страхових компаній [4].

Слід зазначити, що одразу ж після перереєстрації знову намітилася тенденція зростання чисельності страховиків.

В кінці 2001 року були внесені зміни до Закону України «Про страхування». Статутний фонд страховика тепер повинен був складати не менше 1 млн. євро для компаній, що працюють по ризикових видах страхування, і 1,5 млн. євро для страховиків, що здійснюють страхування життя.

У 2002 році була створена Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг, що сприяло державному регулюванню, здійсненню нагляду за страховою діяльністю та формуванню адекватних основ законодавчого регулювання розвитку страхового ринку. Однак недостатнє технічне та ресурсне забезпечення, зокрема забезпечення кваліфікованими кадрами, обмежені можливості використання інфор-

маційних технологій на страховому ринку, ускладнюють проведення оперативного аналізу діяльності страховиків та оцінки рівня їх ризику.

У цей період істотно посилилася тенденція до концентрації страхових платежів в кептивних компаніях при різних міністерствах, підприємствах, банках, фінансово-промислових групах та ін. (такого роду компанії сьогодні отримують близько 85% страхових платежів класичного страхування).

Ще однією помітною рисою даного етапу розвитку страхового ринку в Україні стало збільшення частки «фінансового страхування», тобто страхування, яке підприємства здійснюють для оптимізації своїх прибутків, грошових потоків, придбання пакетів акцій підприємств тощо.

Значним бар'єром на шляху розвитку страхового ринку було і залишається до теперішнього часу так зване псевдострахування, тобто використання страхування і перестрахування для вилучення капіталів в тіньовий оборот. За різними оцінками частка такого страхування може складати до 60 % всього страхового ринку країни.

Впродовж останніх років, класичний страховий ринок демонстрував стабільні темпи зростання. Так, щорічно розміри страхових премій класичного страхового ринку збільшувались в середньому на 40 %. Значного поширення протягом останніх років набуло банківське страхування, частка якого досягла 40 %, а в окремих компаніях і 60 % та більше [5].

Верховною Радою України була прийнята Концепція розвитку страхового ринку в Україні, яка будується на комплексному підході, реально визначає пріоритети страхового ринку, пропонує механізм організації ринкової взаємодії виробничого і страхового підприємництва та різко зростає інтерес зарубіжних фінансових груп до українського страхового ринку, збільшується число компаній з іноземним капіталом, ринок стає більш цивілізованим.

У Концепції наголошується, що розвиток страхового ринку і використання його в інтересах сталого розвитку національної економіки в умовах її інтеграції у світове економічне співтовариство та посилення процесів глобалізації є важливим компонентом національної безпеки.

Авторами концепції вказується, що, крім позитивних макроекономічних показників, існують такі передумови розвитку національного страхового ринку:

- поступове зростання доходів населення з тенденцією до подолання низького рівня платоспроможності;
- підвищення цікавленості юридичних та фізичних осіб у захисті своїх майнових інтересів;
- збільшення кількості прибуткових підприємств;
- законодавче запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;
- розвиток ринків фінансових послуг (у тому числі фондового ринку) та формування національної системи іпотечного кредитування;
- запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення.

Страховий ринок демонструє одну з найбільших динамік росту серед секторів економіки країни. Кількісні показники страхового ринку свідчать про високі темпи зростання страхового ринку. Його щорічний приріст складає 30-40 % в сегменті

страхування ризиків, та 60-70 % – життя. Основні чинники зростання ринку – приріст добробуту населення та збільшення його страхової культури.

Страхова система України набуває цілком цивілізованого вигляду і стає одним із вирішальних чинників фінансової стабілізації та розвитку національної економіки. Страховий ринок України розвивається досить високими, у порівнянні з іншими галузями народного господарства темпами, а також у порівнянні з більшістю країн СНД [6].

Фінансово-економічна криза завдала серйозного удару класичному страховому ринку. За оперативними даними, при невпинному зростанні розмірів страхових відшкодувань скорочення складає близько 30 %. Рівень збитковості багатьох страховиків, особливо тих, що мали значну частку банківського страхування у своєму портфелі, вже перетнув критичну межу, адже найбільші темпи падіння мають місце щодо банківського страхування.

Криза загострила економіко-правові проблеми, пов'язані з недосконалим законодавством про страхування, не впровадженням обов'язкового медичного страхування за участю страховиків, непрозорим та дискримінаційним державним регулюванням; непрозорістю фінансової звітності страхового сектору; відсутністю якісної статистичної інформації; нерозвинутістю ринку страхування життя; низьким рівнем страхової культури; недотриманням законодавства з агостраховання, низькими інституційною спроможністю та статусом регулятора [7].

Слід зазначити, що вітчизняний страховий ринок мав власні внутрішні проблеми розвитку, що характеризувались низкою протиріч, що не вирішувались, а саме:

- високі темпи зростання страхових премій і відносно низька капіталізація страховиків;
- високі темпи зростання страхової премії та низька рентабельність страхових операцій;
- високі темпи розвитку і нерозвинена система продажу страхових послуг;
- високі темпи розвитку страхових організацій і відсутність ефективних норм управління.

Низка невирішених суперечностей у поєднанні з впливом фінансово-економічної кризи спричинили стан страхового ринку України, що характеризується:

- різким скороченням обсягів страхових платежів з добровільних видів страхування;
- зростанням страхових тарифів з метою забезпечення стабільності страховиків в умовах інфляції;
- фінансовою нестабільністю значної кількості страхових компаній через втрату інструментів інвестування коштів;
- скороченням регіональних та штатних агентських мереж.

Проте, криза ліквідності істотно обмежила й можливості страхувальників з інвестування активів. Фондовий ринок, що втрачає до 10 % на день, не залишає страховим компаніям надії на ліквідність таких інвестицій. За таких умов велику цінність мають грошові резерви, бо фондовий ринок просів, а нерухомість впала в ціні [8].

Висновки. Розвиток національного страхового ринку на сучасному етапі відбувається за умов підвищення зацікавленості юридичних та фізичних осіб у захисті своїх майнових інтересів, розвитку ринку фінансових послуг та формування національної

системи іпотечного кредитування, запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення. З іншого боку, розвиток ринку страхових послуг стримують – недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг, вузька клієнтська база страховиків, недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування, слабкий розвиток національного перестрахового ринку, низький рівень страхової культури населення.

1. *Белоусов С.* Страховой рынок нуждается в поддержке / С. Белоусов // Финансы. – 2007. – № 3. – С. 54–58; 2. *Журавка О.С., Бочкарева Т.О.* Фінансова безпека сучасного страхового ринку України [Текст] / О. С. Журавка // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – №6/1. – С. 57-65; 3. *Журавин С.Г.* Страховые компании в условиях глобализации /С.Г. Журавин – М.: Анкил, 2010. – 256 с.; 4. *Зоря О.П.* Страховий ринок України: стан, проблеми та перспективні напрямки розвитку / О.П. Зоря, С.П. Зоря // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит», 2013. – № 1. – С. 12-15; 5. *Рудь І.* Аналіз страхового ринку України / І. Рудь // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 10. – С. 856–859; 6. *Страхові послуги: навч. посібник / Д.І. Дема, О.М. Віленчук, Дем'янюк І.В., за заг. ред. Д.І. Деми* – [2-е вид. перероб. та допов.]. – К.: Алерта 2013. – 526 с.; 7. *Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012–2021 рр.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ufu.org.ua/ua/about/activities...initiatives/5257>; 8. *Фурман В.М.* Особливості та сутність страхового ринку / В. М. Фурман // Фінанси України: Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. – 2005. – №11. – С. 126–131.

УДК 657

В.О.Шпильова, О.О.Лаврова

ІНТЕГРОВАНІЙ ОБЛІК: СУЧАСНА ПАРАДИГМА

У статті проаналізовано вплив глобалізаційних економічних процесів на діючу систему бухгалтерського обліку та роль облікової інформації в управлінні підприємством. Авторами розглянуто процес формування сучасної інтегрованої звітності як результату трансформації об'єктів обліку в інформаційному середовищі. В результаті вдалося виокремити функціональні складові сучасного інтегрованого обліку, котрі змістовно відрізняються від існуючих у сучасній літературі підходів до виокремлення видів обліку. Авторами обґрунтовано, що інтеграція елементів фінансової, управлінської та податкової облікових систем носить організаційний характер і не зачіпає їх предметної та методологічної сутності, тобто їх автономність не порушується. У даному контексті підвищується цінність фінансового обліку та звітності, фінансового та управлінського аналізу, управлінського обліку і звітності, бюджетування, податкового планування, обліку й аналізу для цілей управління організацією. Самі ці складові в результаті і виступають елементами системи управлінського обліку котрі дозволяють йому виконувати інформаційну, аналітичну та контрольну функцію. Єдність методичних підходів у реалізації різних видів обліку та узгодження їх результатів дозволяє створити багатофункціональне інформаційне середовище силами одного структурного підрозділу, а також забезпечить гармонізацію та прискорення процесів управління. Рішення, що приймаються менеджментом в системі управлінського обліку мають мати наслідки і з позиції податків, і з позиції обліку, і з позиції економічного аналізу. У статті продемонстровано, що облікова інформація перестає бути лише основою при-